

Het Euraziatisch project en Poetins ijzeren vuist

André Mommen

“Contrary to the widespread belief among the Russian military-political elite, all objective parameters indicate that the threat of a major war is now (and in the future) less than ever in modern history. And the reason is not the stockpiles of nuclear weapons possessed by the leading powers: during the Cold War these stockpiles were much larger, but the likelihood of a global armed conflict was immeasurably higher.”

– Alexei Arbatov¹

Los van allerlei sentimentele en historische redenen vormt Oekraïne hoofdzakelijk een onmisbare schakel in het transport van Russische aardolie en -gas naar West-Europa. Ook is Oekraïne de traditionele graanschuur van Europa. Vanuit Moskou is al jaren lang met veel wantrouwen naar de activiteiten van de Westerse regeringen in Oekraïne gekeken. In Moskou is men immers bang dat de NAVO er vaste voet zal krijgen. De oude doctrine van “rolling back” uit de eerste jaren van de Koude Oorlog is immers in Washington nooit helemaal begraven geweest. Militair-strategisch is de onbeboste laagvlakte van Oekraïne steeds de deur voor een invasie naar Rusland geweest. Het bezit van het schiereiland van de Krim is daarbij voor Rusland van vitale betekenis, omdat dit schiereiland vanaf het land altijd moeilijk te veroveren viel en dus een veilige haven voor de oorlogsvloot was.

In dit artikel zullen we echter pogen een aantal economische en politieke achtergronden van deze problematiek bloot te leggen. Voorts wordt ingegaan

Oekraïne is al geruime tijd een armlastig land dat ook nog eens door de eigen oligarchen wordt geplunderd. Iedere regeringswisseling in Kiev bracht een nieuw team van steeds grotere dieven aan de macht.

op de specifieke positie die Oekraïne in het huidige machtsspel inneemt in de strijd rond het Euraziatisch project dat Poetin op 3 oktober 2011 lanceerde. Men dacht toen dat hij hiermee vooral het herstel van het oude imperium nastreefde. We zullen zien in welke mate dit ook het geval is en een uitdrukking van een nieuwe oriëntatie in de Russische buitenlands politiek is. Veel aandacht zal hierbij worden besteed aan de Russische aardgasdiplomatie als scharnierelement in de Russische buitenlandse politiek.

Het Euraziatisch project

Alles, zoniet veel in de recente ontwikkelingen in de Russische buitenlandse politiek is te herleiden tot het Euraziatisch project dat Poetin op 3 oktober 2011 in een artikel in de *Izvestia* ontvouwde. Poetin meende hierin dat een ‘nieuw integrerend project voor Eurazië’² nodig was. Hij stelde nadien de creatie van een Euraziatische Unie³ voor 2015 in het vooruitzicht.⁴ Dat voorstel was in overeenstemming met wat hij voordien al op 12 mei 2011 in Minsk tijdens een bijeenkomst van de *Interstate Council of the Eurasian Economic Community* (EurAsEC) had geopperd: de drie landen van de Douane-unie tussen Rusland, Wit-Rusland en Kazachstan hoorden inniger samen te werken en met Kirgizië, Tadjikistan en Oezbekistan een Euraziatische Unie vormen. Hij hoopte toen ook dat men

vanaf 1 januari 2012 onder toezicht van de EurAsEC met een *Single Economic Space* (SES) kon beginnen door het harmoniseren van de wetgeving, het liberaliseren van het kapitaal- en goederenverkeer, van de dienstverlening en van de vrije circulatie van de arbeidskrachten en dat men daarna de belangrijkste sferen van de economische politiek zou coördineren.⁵

In zijn artikel in de *Izvestia* kwam Poetin op deze ideeën uitvoerig terug, maar ditmaal met meer preciseringen. De Euraziatische Unie zou nu op vier pijlers rusten. Niet alleen goederen, kapitaal en arbeid zouden binnen de unie vrij mogen circuleren, maar men zou ook de economische en monetaire politiek van de lidstaten op elkaar moeten afstemmen. Dat zou een overdracht van soevereiniteit naar supranationaal niveau impliceren. Poetins verwijzing naar de EU, inclusief in de gangbare terminologie, is op dit punt wel erg opvallend. Want Poetin pleitte ook voor een Euraziatische Economische Commissie naar het evenbeeld van de Europese Commissie en hij schuwde niet om de ervaringen met de EU tot voorbeeld te nemen.

Wilde Poetin soms aan de vorming van een nieuw economisch blok werken?⁶ Poetins voorstel voor een Euraziatisch project herinnerde immers zeer duidelijk aan de Single European Act uit 1987.⁷ Zelfs de verwijzing naar het Verdrag van Schengen ontbrak niet. Poetin dacht immers aan een gemeenschappelijk visum voor de burgers van de lidstaten van zijn Euraziatische Unie waardoor de interne grenscontroles

konden komen te vervallen. Maar Poetin raakte in zijn voorstel het thema van het *Eastern Partnership* van de EU niet aan, hoewel dat thema zich haast als vanzelf opdrong.

De Euraziatische Unie zou allerlei voordelen opleveren voor de lidstaten. Ze zouden immers in een *sterkere* positie ten aanzien van de EU komen te staan, maar beide handelsblokken konden eventueel wel samenwerken. Poetin kon hierbij verwijzen naar besprekingen die al sinds 2003 tussen de EU en Rusland over het coördineren van de regelgeving en het economisch beleid met het oog op een te vormen economische ruimte van “Lissabon tot Vladivostok” werden gevoerd.⁸ Poetin, die zich op een economische logica en ook op een evenwichtig partnerschap baseerde, meende dat de Euraziatische Unie en de EU in staat zouden zijn om alzo de werkelijke voorwaarden voor een verandering in de geopolitieke en geo-economische configuratie van het hele continent te bewerkstellen.⁹ Vandaar dat Moskou ook de verdere ontwikkeling van de vrijhandel en een gemeenschappelijk beleid voor industrie, energie, onderwijs en wetenschap nastreefde. De visumplicht tussen beide blokken kon dan bijvoorbeeld wederzijds worden afgeschaft.

Poetins project is geen niemendalletje. In het verleden was er weinig tot niets terechtgekomen van eerdere samenwerkingvoorstellen tussen de ex-sovjetrepublieken die allemaal beducht waren voor het overwicht van Rusland. Op de top van de Douane-unie tussen Rusland, Wit-Rusland en Kazachstan in Moskou op 18 november en 19 december 2011 ondertekenden de drie presidenten echter toch een aantal akkoorden voor het oprichten van een *Single Economic Space* die later dan kon worden omgevormd in een Euraziatische Unie. In februari 2012 waren al zeventien akkoorden ondertekend waarbij ook een *Eurasian Economic Commission* (EEC) werd opgericht. De EEC slokte de Commissie van de Douane-unie op en kreeg bredere bevoegdheden. Er kwam een Permanente

Raad gevormd door de vice-premiers van de drie lidstaten en een Uitvoerend Comité samengesteld uit de ministers of hun vervangers van de ministeries van economische zaken van de respectieve lidstaten. Deze laatste namen hun beslissingen over handelsaangelegenheden met de derde landen. Monetaire aangelegenheden, energie, overheidsmonopolies, subsidies, overheidsaankopen, vervoer, financiële markten en competitiviteit moeten bij unanimitieit worden goedgekeurd. Dat was dus officieel een relatief succes,¹⁰ maar betekende nog niet dat ook andere ex-sovjetrepublieken stonden te trappelen om mee te doen. Integendeel zelfs, want het Euraziatisch project zorgde voor allerhande controverses in de Westerse media en kritische en negatieve reacties vanuit de kanselarijen.

In Washington was men zelfs uitgesproken negatief. Zo liet Hillary Clinton in december 2012 weten dat dit plan aan het herstel van de USSR deed denken.¹¹ Blijkbaar dacht men in Washington dat het gewicht van Rusland in Europa (en Azië?) te groot zou worden. Maar er volgden ook relativerende opmerkingen. Elena Ponomareva van de *Strategic Culture Foundation* stelde bijvoorbeeld dat de Westerse opposanten in een Euraziatische Unie ook het begin van een nieuwe wereldorde vreesden waardoor de dominantie van de NAVO, het IMF, de EU en de andere internationale instellingen in vraag zou worden gesteld. Ze vroeg begrip voor de postcommunistische realiteit waaruit Poetins plan was voortgekomen. Voorts wees ze op

het Euro-Atlantisch streven om in Europa en Azië de Westerse hegemonie te bewaren en ze citeerde de woorden van Z. Brzeziński's: "America's global primacy is directly dependent on how long and how effectively its preponderance on the Eurasian continent is sustained."¹²

Men stelde zich in het Westen ook vragen over de slaagkansen van Poetins project. De ervaringen met de EU hadden immers aangetoond dat een diepere integratie voor allerlei economische en financiële problemen kon zorgen. De toekomstige partners van de Euraziatische Unie waren van zeer verschillende grootte. En, bovenal, hoe kon men voorkomen dat er zich al snel twee vijandige economische blokken in Europa zouden vormen? Poetins toezegging dat het lidmaatschap van zijn Euraziatische Unie geenszins integratie in Europa hoefde uit te sluiten, klonk eerder ongeloofwaardig. Men dacht aan een verkiezingsstunt en zelfs aan een provocatie. Poetin lanceerde immers zijn project ook minder dan een week nadat er een conferentie tussen de staats- en regeringshoofden van de EU en de landen van het *Eastern Partnership* (minus Wit-Rusland) in Warschau had plaatsgevonden. Men dacht daarom aan een Russische tegenzet om de aantrekkingskracht van de EU af te zwakken. Moskou was dus primair beducht voor het verlies van invloed in de grenslanden. Zonder toetreding van Oekraïne, na Rusland het grootste land in het gezelschap van ex-sovjetrepublieken, zou een dergelijk project geen toekomst hebben.

EurAsEC

En om Oekraïne draaide het blijkbaar allemaal.

Het Russisch nationaal belang

Poetins project stond ook in het teken van het Russisch nationaal belang. Zich omringen met bondgenoten was een voorwaarde om dat belang effectief te dienen en het transport van aardgas naar het Westen veilig te stellen.

Op basis van deze exportbelangen ontwikkelde Moskou al snel de zogeheten “aardgasdiplomatie” waarbij de winning, verkoop en transport van aardgas werd aangewend om ook politieke invloed in de eigen regio te verwerven. Staatsmaatschappij Gazprom kreeg hierdoor een steeds grotere invloed op het buitenlandse beleid van Moskou en ook omgekeerd. Het Kremlin kon het aardgaswapen hanteren om de buurlanden onder druk te zetten. Met een merkwaardige dialectiek tot gevolg.

Oekraïne en Wit-Rusland konden altijd een rente bedingen bij het operationeel houden van het transportsysteem en zelf uiteraard aardgas voor eigen gebruik aftappen. Daarom wilde Gazprom controle verwerven over de lokale aardgasbedrijven en hun transportfaciliteiten. Het Kremlin moest hierbij diplomatiek helpen. De prijs van het geleverde aardgas werd tevens de inzet van voortdurende controverses.

Zowel Wit-Rusland als Oekraïne waren immers slechte betalers. Moskou verstrekke wel graag krediet, maar dan in ruil voor politieke invloed. Dat was niet naar de zin van Washington waar men bezig was Rusland te isoleren. De NAVO rukte daarom op naar het oosten en eventueel wilde men wel aan Oekraïne het lidmaatschap aanbieden. Dat Rusland evenveel (of meer?) recht had op een eigen invloedssfeer in de regio werd hierbij niet erkend.

Poetin was ervan overtuigd geraakt dat hij nog op weinigen kon vertrouwen. Hij had met bondskanselier Gerhard Schröder zeer hartelijke relaties aangekaart, maar met Angela Merkel, die graag de anti-Russische kaart uitspeelde om haar kiespubliek te gerieven, was dat niet mogelijk. Merkel sprak wel vloeiend Russisch, maar dan enkel om haar eigen politiek te bedrijven. Poetin was ook samen met de Amerikanen de strijd tegen Tsjechische opstandelingen in de Pankisivalei in Georgië aangegaan, maar met als resultaat dat president Bush eind 2003 ervan profiteerde om in Georgië de pro-Russische president Ed. Sjvardnadze ten val te brengen en te vervangen door zijn marionet Michail Saakasjvili. Dit veroorzaakte een blijvende crisis in de Amerikaans-Russische betrekkingen.¹³ Toen de marionet Saakasjvili in 2008 echter dacht door een oorlog met Rusland te beginnen ook de Amerikanen in een gewapend

conflict met Moskou te betrekken, sloeg Poetin genadeloos terug. Saakasjvili had zijn hand overspeeld, maar bleef alsnog zitten.

Wit-Rusland

Zoals al gesteld was Wit-Rusland na de ontbinding van de Sovjet Unie een onmisbare schakel in de geostrategische olie- en gasleidingen. De invloed van Moskou op het tegenwoordige regime van A. Loekasjenko is sinds 2006 alleen maar toegenomen. Dat is tevens een groot succes voor de aardgaspolitiek van het Kremlin. We zullen zien hoe dat lukte en daarna hoe dat mislukte in Oekraïne.

Rusland dekt zowat de totale aardgasbehoefte van Wit-Rusland en zowat 90 procent van de lokale aardolieconsumptie. Voorts bezit Wit-Rusland eigen raffinaderijen en een chemische industrie die afhankelijk is van olie- en gasimporten. Die chemische industrie en die raffinaderijen zorgen voor het grootste gedeelte van de staatsinkomsten.

Door de coulante houding van Gazprom heeft Wit-Rusland zich sindsdien graag geschikt naar de wensen van het Kremlin, ook al waren er soms periodes van spanningen tussen beide landen. Want Rusland heeft steeds lage prijzen voor olie en aardgas aangerekend en protesteerde niet toen de regering in Minsk Russische olie raffineerde en die daarna tegen alle afspraken in voor hoge prijzen op de wereldmarkt verkocht. Maar aan alles komt een einde. Ook aan die praktijken.

Pas in mei 2006 besloot het Kremlin om de relatie met Wit-Rusland grondig te herzien. Poetin ondertekende een decreet waarbij elke directe of indirecte subsidiëring van de Wit-Russische economie moest stoppen. Poetin moest echter wel het bewind van Loekasjenko overeind houden. Vandaar dat de Russische subsidiestromen toch bleven aanhouden, al moest Loekasjenko toegevingen doen. In 2010 bijvoorbeeld

bedroegen de Russische subsidies voor de levering van brandstoffen niet minder dan 4,6 miljard dollar ofwel 8 procent van het Wit-Russische BNP. Daarvan ging 3 miljard dollar naar de levering van aardgas en 1,6 miljard dollar naar de levering van aardolie. In 2012 boekte het land voor zowat 1,5 miljard dollar aan overschotten op de lopende rekeningen.¹⁴ Wit-Rusland zou jaarlijks – al naargelang de berekeningen – gemiddeld voor ongeveer 4 miljard dollar aan aardolie- en aardgasubsidies hebben opgestreken. Voortaan betaalt Wit-Rusland ook Russische binnenlandse aardgasprijzen om al zijn binnenlandse aardgasbehoeften met de import van Russisch aardgas te dekken. Op 9 december 2010 tekende Loekasjenko een akkoord met Rusland waarbij Wit-Rusland om het even welke hoeveelheid aardolie tegen prijzen die op de Russische binnenlandse markt gelden, kan kopen. In beginsel moet Wit-Rusland echter belastingen aan Rusland afdragen voor de na raffinage geëxporteerde olieproducten, maar in de praktijk ontloopt Wit-Rusland evenwel deze verplichtingen door de geraffineerde aardolieproducten als “solventen” bij export om te labelen. Inmiddels heeft Wit-Rusland een lening van 14 miljard dollar voor de bouw van een nieuwe kerncentrale gekregen.

Maar niet alles is even mooi als het lijkt. Rusland keert niet zomaar subsidies uit. In december 2006 moest Loekasjenko akkoord gaan met de verkoop van de helft van de aandelen in het pijpleidingbedrijf Beltransgaz. Op 25 november 2011 was Wit-Rusland genoopt om ook de andere helft in dat bedrijf voor nogmaals 2,5 miljard dollar aan Rusland te verkopen. Wit-Rusland kreeg voortaan nog een “integratie discount” in de vorm van kortingen op de gasleveranties aangeboden.

Wit-Rusland moet om economisch te overleven de energie-importen betalen door steeds meer te exporteren. Zowat 60 procent van het Wit-Russische BNP gaat vandaag al naar de export. Echter, de Wit-Russische industrie is sterk

verouderd waardoor de export steeds minder lonend wordt en het deficit op de handelsbalans met Rusland alleen maar kan oplopen. Wit-Rusland zal daardoor worden verplicht om steeds meer industriële eigendommen aan Rusland te verkopen. Met de soevereiniteit van Wit-Rusland is het dus slecht gesteld. Intussen moest Loekasjenko de binnenlandse oppositie monddood maken, waardoor hij internationaal een paria is geworden.¹⁵ Dat komt Poetin allicht goed uit.

Het probleem met Oekraïne

Oekraïne is met zijn 46 miljoen inwoners een maatje groter dan Wit-Rusland met zijn 10 miljoen inwoners. Dat is een eerste belangrijk verschil. Wit-Rusland is afgesloten van de zee. Oekraïne is bereikbaar via de Zwarte Zee en heeft hierdoor een handelsroute naar het Midden-Oosten en de Kaukasus. Oekraïne is eveneens een belangrijk doorvoerland voor Russisch aardgas. Ongeveer 80 procent van het Russisch aardgas bestemd voor Europa wordt alsnog via pijpleidingen via Oekraïne getransporteerd. Voorts bezit Oekraïne ook eigen energiebronnen, o.a. kolen.

In Oekraïne woont een grote Russische minderheid in vooral de oostelijke

industriegebieden die economisch altijd op Rusland gericht waren. De Russische taal wordt vooral in de grote steden gebezigd als *lingua franca*. Alleen in het Westen, dat ooit tot Oostenrijk-Hongarije en daarna tot Polen behoorde, is het nationalisme virulent. Evenals in Rusland geraakten grote delen van de Oekraïense economie in handen van oligarchen die op de achtergrond ook de politieke touwtjes in handen houden. Van een Oekraïense natie is voorts nauwelijks sprake. De lotsverbondenheid met Rusland is altijd sterk geweest wegens het gemeenschappelijk verleden, de cultuur en de taal. Alleen de familienamen kunnen wijzen op een Oekraïense origine, maar niet altijd. Het Oekraïense nationalisme wil echter de etnische of culturele verschillen in de openbaarheid graag uitvlakken. Dat kan door het Oekraïense alfabet, dat lichtelijk afwijkt van het Russische, op te leggen en de plaatsnamen aan de Oekraïense spraak aan te passen. Het liefste zouden de nationalistische Russen het Russisch als omgangstaal algeheel in de ban doen. Dat hier mede racistische motieven, zoals in de meeste nationalistische ideologieën, gemoeid zijn, hoeft niemand te verwonderen. Ook joden en andere culturele en etnische minderheden kunnen geen genade vinden in de ogen van de Oekraïense nationalistische en fascistische

De Oranjerevolutie

Viktor Joesjenko

Na het uiteenvallen van de Sovjet Unie eind 1991 verschenen in Kiev onmiddellijk adviseurs van de internationale instellingen en NGO's om de transitie naar het kapitalisme te vergemakkelijken. Ze knoopten betrekkingen aan met lokale machthebbers en bureaucraten. Ene Viktor Joesjenko, een ex-boekhouder van een kolchoze, werd president van de inmiddels opgerichte Nationale Bank. Hij zou uiteraard in het transitieproces een sleutelrol vervullen. De Nationale Bank moest de deviezenreserves gaan beheren. De Russische roebel moest immers worden vervangen door een lokale munt. In 1993 ging Joesjenko met een groep Oekraïense "financiers" naar de Verenigde Staten. Deze reis werd mede mogelijk gemaakt door ene Katerina Tsjoematsjenko¹⁶ die al eerder met een Amerikaanse NGO in Kiev was gearriveerd en die de missie kon begeleiden. Er ontstond zich een "romance" tussen Tsjoematsjenko en Joesjenko. Want beiden trouwden in 1998 en kregen daarna zelfs drie kinderen. Het gerucht liep al snel dat deze Tsjoematsjenko een agente van de CIA was¹⁷ en weldra bleek ook dat ze fascistische sympathieën koesterde.

Joesjenko verliet in december 1999 de Nationale Bank om in de politiek te gaan. Hij werd toen premier om een politieke impasse op te heffen. Al snel kreeg hij het aan de stok met zijn vice-premier Joelia Timosjenko die

ook wel de "aardgasprinses" werd genoemd. Joesjenko moest aftreden omdat zijn regering een motie van wantrouwen niet had overleefd, maar bij de volgende parlementsverkiezingen in 2002 kwam hij echter met zijn politieke combinatie *Ons Oekraïne (Nasja Oekraina)* succesvol terug. Omdat hij geen absolute meerderheid had behaald, moest hij met andere partijen een coalitie sluiten. De partij rond Timosjenko wilde die steun wel leveren. Met het oog op de opvolging van president Leonid Koetsjma (voorzien voor 2004) hadden Joesjenko, Timosjenko en Oleksander Moroz (Socialistische Partij) en Petro Simonenko (Communistische Partij) reeds in 2001 een akkoord gesloten, maar uiteindelijk stapten de communisten uit dit verbond. Nu maakten Joesjenko en Timosjenko een deal: indien Joesjenko president zou worden, dan zou hij Timosjenko tot premier benoemen.

Presidentskandidaat Joesjenko presenteerde zich tijdens de verkiezingscampagne als een "nationalistische modernist", maar wel met neoliberale slogans. Tevens beloofde hij ten strijde te trekken tegen de alomtegenwoordige corruptie. Zijn verkiezingscampagne werd populistisch op gang getrokken met de slogan "power to the people" (*sila narodoe*) waarbij hij het spektakel allerminst schuwde. Onder de vleugels van zijn partij *Ons Oekraïne* gingen ook de twee andere coalitiegenoten nu

schuilen waardoor Joesjenko's zichtbaarheid groter werd en zijn boodschap helder klonk. Volgens Joesjenko lag de toekomst van het land in het Westen. Hij wilde daarbij met Oekraïne graag lid van de EU worden. Ook ambieerde hij het lidmaatschap van de NAVO. Begin september 2004 werd Joesjenko in volle campagne echter ineens ernstig ziek. Toxicologen meenden dat hij met dioxine was vergiftigd. Hij overleefde deze aanslag op zijn leven wonderwel en bij de eerste ronde van de presidentsverkiezingen op 31 oktober 2004 lag hij met 39,87 procent van de stemmen een haarlengte voor op zijn Oost-Oekraïense uitdager Viktor Janoekovitsj die 39,32 procent van de stemmen had gekregen.

Internationale waarnemers hadden ook heel wat onregelmatigheden opgemerkt. Janoekovitsj zou in zijn regio na sluitingstijd nogal wat "extra stemmen" hebben gekregen. De prognose was echter dat Joesjenko in de tweede ronde de verkiezingen zou winnen. Maar uiteindelijk won Janoekovitsj met 3 procent verschil. Joesjenko weigerde echter om zijn nederlaag te erkennen. Manifestaties in Kiev en andere steden leidden daarna tot de zogenaamde *Oranjerevolutie*. Het Hooggerechts-hof vernietigde om uit de impasse te komen de verkiezingsuitslag en op 26 december 2004 werden de presidentsverkiezingen overgedaan. Joesjenko haalde het ditmaal met 52 procent. Zijn overwinning was mede te danken aan diverse vanuit het Westen gefinancierde NGO's die tijdens de protestbeweging studenten hadden geronseld en tenten, gsm's en laptops hadden ingevlogen om de protesten communicatief in goede banen te leiden.¹⁸ De *Oranjerevolutie* verloor al snel terrein wegens onderlinge conflicten in de coalitie rond Joesjenko. De laatste moest zich in september 2005 van zijn premier Joelia Timosjenko ontdoen. Hij verving haar door Joeri Jechanoerov. Intussen circuleerden er ook geruchten dat Joesjenko zijn presidentscampagne mede had laten financieren door de in het Kremlin in ongenade gevallen Russische tycoon Boris Berezovski die nu vanuit Londen opereerde.

De parlementsverkiezingen van maart 2006 betekenden voor Joesjenko's partij *Ons Oekraïne* een zware nederlaag. Zijn partij kreeg slechts 14 procent van de uitgebrachte stemmen. Aan kop ging nu de *Partij van de Regio's* van zijn rivaal Janoekovitsj; tweede kwam het blok rond Joelia Timosjenko. Joesjenko moest in augustus 2006 uiteindelijk Janoekovitsj als premier aanvaarden. Joesjenko ontbond echter op 2 april 2007 ineens het parlement, maar zonder dat daarvoor de constitutionele voorwaarden waren vervuld. Het parlement schakelde hierop het Constitutioneel Hof in. Dat laatste verbood het houden van vervroegde verkiezingen. Joesjenko ontsloeg hierop – illegaal – drie leden van het Constitutioneel Hof. Op 9 oktober 2008 poogde Joesjenko andermaal het parlement naar huis te sturen. Maar nu brak in zijn eigen partij een opstand uit en werd het ontbindingsbesluit andermaal tegengehouden.

Ondanks deze politieke operette stelde Joesjenko zich alsnog voor een tweede presidentstermijn kandidaat. Het bewees hem echter slecht. Want hij had alle steun, ook van de oligarchen, verloren. Tijdens de eerste ronde van de presidentsverkiezingen op 17 januari 2010 behaalde hij slechts 5,45 procent van de uitgebrachte stemmen. In de tweede ronde in februari 2010 stonden dan Timosjenko en Janoekovitsj tegenover elkaar. Janoekovitsj won de presidentsverkiezingen zonder dat er ditmaal sprake was van grootschalige fraude of onregelmatigheden.

Een twijfelende Janoekovitsj

Janoekovitsj genoot van meet af aan als pro-Russisch politicus weinig krediet in het Westen. Maar ook al vertegenwoordigde hij de belangen van bepaalde oligarchen uit Oost-Oekraïne en wilde hij de relaties met Moskou verbeteren, toch zocht hij Europese steun voor zijn beoogde hervormingspolitiek. Dus koos hij voor ook een (gewaagde) evenwichtsoefening tussen de EU en Rusland.

Janoekovitsj en Poetin

Al in april 2010 verklaarde Janoekovitsj zich akkoord om de aanwezigheid van de Russische vloot op de Krim tot 2042 te verlengen. Hij benoemde zelfs Mikola Azarov, een geboren Rus, tot premier. Maar zijn eerste buitenlandse reis ging niet naar Moskou, maar wel naar Brussel. Op 1 maart 2010 verklaarde hij daar dat de Europese integratie een hoge prioriteit genoot en dat die een sleutelmoment in de beoogde economische en sociale hervormingen moest zijn. Toen waren de onderhandelingen over het afsluiten van een associatieverdrag tussen Oekraïne en de EU al ver opgeschoten. Toen Poetin in oktober 2011 zijn Euraziatisch project lanceerde waren de onderhandelingen erover zelfs in een afrondende fase beland. Een paar weken later kondigden de EU en Oekraïne aan dat de tekst van het document rond was.

Het Associatieverdrag zou ongeveer 70 procent van de *acquis communautaire* van de EU dekken en beloofde aan Oekraïne een nauwere integratie in de gemeenschappelijke markt van de EU. Oekraïne zou hiermede zowat dezelfde positie als Noorwegen of Zwitserland verwerven. Toen Poetin zijn Euraziatisch plan lanceerde, was het nog niet helemaal duidelijk wanneer het associatieverdrag tussen de EU en Oekraïne zou worden ondertekend. Dat gebeurde in elk geval nog niet tijdens de EU-Oekraïense top op

19 december 2011.¹⁹ Het Kremlin kon daarom het Euraziatisch project inzetten om een verdere integratie van Oekraïne in de EU tegen te houden.²⁰ Janoekovitsj opereerde intussen erg onhandig door Brussel en Moskou tegelijk te vriend te willen houden. Het niet meer hengelen naar het lidmaatschap van de NAVO was één zaak om Moskou gerust te stellen. Het verlengen van de aanwezigheid van de Russische vloot in de Krim een tweede zaak. Maar kon dat alles verzilverd worden met het bedingen van een korting op de Russische aardgasrekening? Laten we daarom eens kijken hoe het met die aardgasrekening toen stond.

In 2009 had premier Poetin met de toenmalige Oekraïense premier Timosjenko een aardgascontract gesloten. Hierover waren betwistingen gerezen. De oppositie zou daarna Timosjenko verwijten te veel te hebben betaald, met de onderliggende gedachte dat ze daarvoor smeergeld had ontvangen. Ze stond immers niet voor niets als de “aardgasprinses” bekend. Janoekovitsj profiteerde van zijn verkiezingsoverwinning om haar te laten arresteren. Ze werd in oktober 2011 veroordeeld tot zeven jaar cel omdat ze bij het sluiten van dat aardgasakkoord haar boekje te buiten zou zijn gegaan door een “exorbitant hoge prijs” voor het Russische aardgas te aanvaarden. Intussen was

al op 21 april 2010 te Charkov tussen Gazprom en Naftohaz Ukraine een nieuw akkoord gesloten. Dat voorzag in een prijsvermindering van 100 dollar per duizend kuub²¹, mocht die prijs tot 333 dollar oplopen, en een discount van 30 procent zou worden gegeven, mocht de prijs daarna nog hoger oplopen. Het contract zou voor tien jaar gelden.

Het leek erop alsof Oekraïne een aantrekkelijke prijsberekening had gekregen. Janoekovitsj beweerde dat hij in vergelijking met het voorgaande contract een besparing van 40 miljard dollar over een periode van tien jaar had bereikt. In het eerste kwartaal van 2010 bedroeg de aardgasprijs slechts 264 dollar per duizend kuub. Maar in 2012 was die prijs al tot 416 dollar per duizend kuub gestegen. Ondanks de korting van 30 procent die toen gold, liep de aardgasrekening ineens wel fors omhoog. Kiev draaide wegens deze stijgende aardgasprijzen de afname terug. In plaats van de gebruikelijke 40 miljard kuub aardgas per jaar werd nu nog maar 27 miljard kuub aardgas per jaar afgetapt. Dat was een misrekening, want in het akkoord stond wel dat Oekraïne minimaal 33 miljard kuub aardgas moest afnemen.

Uiteraard sluiten aardgasmaatschappijen wel degelijk soepele leveringscontracten af. Koude winters leiden immers tot extra afname en zachte winters tot minder. Maar in dit geval waren er geen ontsnappingsclausules in het akkoord opgenomen. Gazprom hield het been stijf en wilde geen kortingen toestaan, al had Gazprom inmiddels aan West-Europa al kortingen toegestaan. Pas indien Oekraïne de controle over het eigen netwerk van Naftohaz zou afstaan en zich zou aansluiten bij de Douane-unie en de SES, dan wilde men alsnog praten. Topman Alekseï Miller van Gazprom had intussen al een prijs voor de overname van het pijpleidingnetwerk van Naftohaz in zijn hoofd: niet meer dan 20 miljard dollar.²²

De Russische aardgasdiplomatie draaide immers op volle toeren. Ook in de richting van West-Europa. Zo had Gazprom in 2011 nieuwe contracten voor de levering van 22 miljard kuub aardgas met Westerse afnemers afgesloten. De nieuw aangelegde aardgasleiding Nord Stream die door de vroegere bondskanselier Gerhard Schröder²³ en door Poetin was gepromoot, moest nu via de Baltische Zee vooral Duitsland van 27,5 miljard kuub aardgas voorzien. Pas in 2015 kon deze nieuwe pijpleiding de maximale capaciteit van 55 miljard kuub aardgas bereiken. Daardoor zou het strategisch belang van de Oekraïense pijpleidingen sterk afnemen. Maar omdat Gazprom graag nog meer aardgas in de EU wilde verkopen, werd de nieuwe aardgaspijpleiding South Stream door de Zwarte Zee gepland om hierlangs 63 miljard kuub aardgas te pompen. Naftohaz zou daardoor dan wel eens tussen de 1,3 en 1,5 miljard dollar aan netto winsten derven, waardoor de Oekraïense staat evenveel inkomsten zou verliezen.

Voorts stelde zich reeds geruime tijd het probleem van de modernisering van de inmiddels wel erg oude Oekraïense pijpleidingen. Al in maart 2009 had de Europese Commissie samen met de Oekraïense regering en met de steun van de Wereldbank, de Europese Bank voor Reconstructie en Ontwikkeling en de Europese Investeringsbank besloten om 3,5 miljard dollar in het Oekraïense aardgasnetwerk te investeren. Uiteraard konden deze investeringen slechts lonend worden, indien Rusland ook voldoende aardgas wilde leveren.

Na zijn aantreden als premier liet Azarov daarom enigszins ongerust weten dat hij hoopte dat Rusland ook zelf in de modernisering van het aardgasnetwerk geïnteresseerd zou zijn. Maar Poetin liet weten dat niet te zijn! Voorts nam de druk van Moskou ook in andere industriële sectoren toe. Moskou wilde de eigen strategische staatsbedrijven in de toekomst inniger met sommige Oekraïense bedrijven vervlechten. Dat geldt zeker voor de

Antonov vliegtuigfabrieken die met de Russische United Aircraft Corporation synergieën zouden kunnen ontwikkelen, of voor de exploratie van gasbronnen in het Oekraïense Donetsk. Dat geldt tevens voor de nucleaire sector. Want Rusland is uitermate geïnteresseerd in het verkopen van kerncentrales aan derde landen.

Dit Russische streven naar het verwerken van meer invloed in de Oekraïense economie kreeg eind november 2013 met het uitbreken van massale protesten in Kiev echter een serieuze tegenslag te verwerken. Toen president Janoekovitsj niet bij machte bleek de protestbeweging onder controle te krijgen en eind februari 2014 op de vlucht sloeg, moest Poetin wel optreden. Dat gebeurde door het steunen van pro-Russische krachten in de oostelijke provincies van Oekraïne en door het inlijven van de Krim.²⁴

De ijzeren vuist dan maar?

De crisis in Oekraïne heeft uiteraard de tegenstellingen tussen Rusland enerzijds en de EU en de Verenigde Staten anderzijds duidelijk blootgelegd. Maar is deze crisis in Oekraïne ook een mogelijke opmaat voor een diepgaande politieke verandering, zoals de Peterburgse politicoloog Stanislav Tkachenko meent?²⁵ Dat is moeilijk met stelligheid te zeggen. De crisis in Oekraïne is immers het product van een langdurige en bij wijlen acute economische neergang. De volksopstand op het Maidanplein in Kiev kan, ondanks de duidelijke buitenlandse inmenging en het optreden van fascistische bendes, niet anders worden geïnterpreteerd.

Ten tijde van de Sovjet Unie was Oekraïne nog de meest ontwikkelde deelrepubliek. Na de implosie van de Sovjet Unie zette de economische neergang in. De economische krimp is er hoger dan 60 procent. Oekraïne is hierdoor al geruime tijd een armlastig land dat ook nog eens door de eigen oligarchen wordt geplunderd. Buitenlandse hulp moest middelerwijl ervoor zorgen dat

Gaspipelineidingen

de staatsuitgaven konden worden gefinancierd. Nog niet zo lang geleden was Oekraïne na Israël en Egypte de derde grootste ontvanger van Amerikaanse financiële hulp. De EU heeft ook nog allerlei hulpprogramma's lopen. Toen in 2008 de internationale financiële crisis uitbrak, werd de Oekraïense economie zwaar getroffen. In november 2008 moest het IMF met een steunprogramma van 16,4 miljard dollar bijspringen en in augustus 2010 nog eens met 15,1 miljard dollar. Deze steunpakketten laten derhalve zien dat de Oekraïense staat en economie virtueel failliet waren. Maar ze haalden niets uit omdat de oligarchen en andere dieven zichzelf bedienden.

In 2013 was de nood alweer zeer hoog. Janoekovitsj hoopte zowel vanuit Moskou als vanuit Brussel aanzienlijke financiële steun los te weken. Vandaar dat Kiev in november 2013 bereid was om een associatieverdrag met de EU te ondertekenen in ruil voor een soort op maat geknipt Marshall Plan. Van spoedig lidmaatschap van de EU was

zeker geen sprake. En van substantiële hulp evenmin. Vandaar dat Poetin in december 2013 met het voorstel kwam om een lening van 15 miljard dollar te verstrekken met o.a. een korting op de aardgasprijs en met technologische ondersteuning bovendien, maar dan wel op voorwaarde dat Kiev zou instemmen met integratie in de Euraziatische Unie. Deze opzet mislukte als gevolg van de ineenstorting van het bewind van Janoekovitsj. Poetin restte derhalve niets anders dan eerst zijn verlies te nemen, maar daarna hard terug te slaan.

Komt er hierdoor nu een nieuwe Koude Oorlog aan? Is Poetin soms een tweede Hitler? Men moet alles wat men soms in de Westerse media verneemt, met een beetje relativering benaderen. Rusland bevindt zich immers in een defensieve situatie en opereert militair niet of nauwelijks buiten de eigen landsgrenzen. Dit in tegenstelling tot de Verenigde Staten. Reeds in april 2013 wees Jelena Tsjernenko (correspondente van de Moskouse zakenkrant

Kommersant) op het verschijnsel dat de Verenigde Staten en Rusland steeds meer tegenover elkaar stonden in plaats van naar samenwerking te willen streven. Zij meende nu dat Rusland erg kwetsbaar was geworden doordat de Verenigde Staten de informatietechnologie en de *cyberspace* beheersen.²⁶ Het Russische omsingelingssyndroom werd daarna door haar verder tot leven gewekt met de opmerking dat het Russische lidmaatschappen van de G8, de G20, de OSCE, de BRICS en de jaarlijkse veiligheidsconferentie in München wel mooie, maar uiteindelijk waardeloze pronk zijn. Kortom, Rusland wordt in het concert van de grote naties niet helemaal voor vol aangezien. Van een potentiële partner is Rusland een vijand van het Westen geworden.

Europa is intussen wel op het Russisch aardgas aangewezen. Voorts is Rusland voor grote Duitse firma's als Siemens, BMW, Volkswagen en Mercedes een belangrijke exportmarkt geworden. Het grote zakenleven in Duitsland

streeft naar het veroveren van de Russische markt in de wetenschap dat de Russische aardgasinkomsten kunnen instaan voor de betaling van de importen. Dwarsligger in deze is echter bondskanselier Angela Merkel die graag de anti-Russische gevoelens bij de Duitse kiezers bespeelt, maar die uiteindelijk nooit tegen de belangen van de eigen grote bedrijven kan ingaan. Zonder Russisch aardgas kan men in de Duitse keuken immers niet koken. Dus: wie het Russisch aardgas begeert, die moet ook van Oekraïne afblijven. Het verlies van Oekraïne zou immers een ernstige nederlaag voor Rusland in Centraal Azië²⁷ en de Kaukasus²⁸ betekenen.

In Moskou bestond al geruime tijd het verlangen om eens met de “ijzeren vuist” in de eigen achtertuin orde op zaken te stellen en daarna pas te onderhandelen over een regeling voor Oekraïne.

Deze opvatting werd door Sergei Karaganov²⁹ in een opgemerkt artikel geformuleerd.³⁰ Karaganov, die een raadsman van Poetin is, legde de verantwoordelijkheid voor de deconfiture in Kiev echter niet eenzijdig bij de Westerse interventie aldaar, maar ook en zelfs vooral bij de lokale Oekraïense elite die hij onbekwaam achtte om het land welvarend te maken. In 1990 was het BNP per hoofd van de bevolking van Wit-Rusland en Oekraïne nog gelijk. Nu is het BNP van Oekraïne nog maar de helft van het Wit-Russische. Iedere regeringswisseling in Kiev bracht een nieuw team van steeds grotere dieven aan de macht. De verkiezingen van 2004, waarin het Westen zich openlijk mengde, had een nationalistisch en onwaarschijnlijk incompetent, maar wel pro-Westerse domkop als Joesjenko aan de macht gebracht. In 2010 werd hij vervangen door Janoekovitsj, wiens zwakte even groot als die van zijn voorganger was.³¹ Voorts stelde Karaganov dat deze gediscrediteerde elite, met Janoekovitsj op kop, zich aan de macht had vastgeklampt door Rusland tegen de EU uit te spelen. Karaganov stelde

wel dat de rechtse groepen die tijdens de protesten in Kiev op straat waren verschenen, de openlijke steun van het Westen hadden genoten. Hij verwees ook naar de expansie van de NAVO in de regio. Toen Moskou niet in staat was geweest om die expansie een halt toe te roepen, werd in 2008 in Georgië de “ijzeren vuist” bovengehaald. En met succes. In 2008 beantwoordde Rusland een aanval van de Georgische troepen op Russische en Ossetische burgers met de wapens. Karaganov meende ook dat, mocht Oekraïne in de NAVO opgenomen zijn geweest, dat dan Ruslands strategische positie onhoudbaar zou verzwakt zijn.³² Karaganov riep op tot het houden van een trilaterale conferentie tussen Oekraïne, Rusland en de EU over de toekomst van Oekraïne. Dat zou dan moeten leiden tot de inrichting van een federale staatsstructuur en de omschakeling van een presidentieel naar een parlementair systeem, waarbij elke deelstaat over het gebruik van de eigen taal en godsdienst zou kunnen beslissen. Maar van de andere kant stelde Karaganov ook vast dat het bezit en de controle over de pijpleidingen tussen Oekraïne en zijn buurlanden moesten worden gedeeld en dat Oekraïne lid van zowel een Douane-unie met Rusland als geassocieerde van de EU moest kunnen worden.

Kortom, Karaganov herhaalde hier graag wat Poetin altijd al had gerepeet: de crisis had aangetoond dat het beleid van na de Koude Oorlog wel had gefaald, maar dat men toch nog op een constructieve wijze naar oplossingen kon zoeken. Daarbij moest men ernstig werk maken van een gemeenschappelijk doel voor een op te richten Alliantie van Europa die zich uitstrekt van Lissabon tot Vladivostok en waarin mensen en goederen vrij kunnen circuleren. ‘We moeten als prominente Europeanen de zachte macht [*soft power*] van Europa met de harde macht en de hulpbronnen van Rusland samenvoegen.’³³ En dan volgde een dreigementje: ‘Rusland is bezig zich economisch tot het opkomende Oosten te wenden. Het zou een groot verlies betekenen – voor Russen en Europeanen – indien

deze verschuiving met politieke, sociale en eventuele culturele vervreemding zou gepaard gaan.’³⁴

Deze redenering met betrekking tot de toekomst van Oekraïne komt tegemoet aan een algemeen aangevoelde noodzaak om de positie van het land op een vector tussen Oost- en West-Europa te plaatsen.³⁵ Politiek analist Kost Bondarenko uit Kiev wees in dit verband niet alleen op de verschillende culturele tradities tussen Oost- en West-Oekraïne, maar ook op de problematiek van de nationale soevereiniteit. Kiezen voor Brussel is nationale soevereiniteit aan de EU afstaan en kiezen voor het Euraziatisch project is afstand doen van de beslissingsmacht aan Moskou. Voorts moest men volgens hem ook de realiteit in ogenschouw durven nemen. Wit-Rusland was door toedoen van Loekasjenko nu wel een pariastaat geworden, maar dat nam niet weg dat het verstandiger zou zijn ook met hem akkoorden af te sluiten. Voorheen had Loekasjenko immers al geopperd om de pijpleiding tussen Odessa en Brody in Oekraïne naar het noorden richting Polen verder te bouwen. Echter, deze pijpleiding was wegens problemen met Polen alsnog onvoltooid gebleven. Loekasjenko wilde nu die pijpleiding door Wit-Rusland in de richting van Litouwen doortrekken, maar Oekraïne en Litouwen hadden dat idee afgewezen.³⁶

Tot slot

De Euraziatische Unie, die, aldus Poetin, moet voortbouwen op “het beste” van de Sovjet Unie, is inmiddels wegens de crisis in Oekraïne op de achtergrond geschoven. Echt storm heeft het voor Poetins plan nooit gelopen. Alleen zijn twee ware bondgenoten hebben het voorstel met ‘road map’ ondertekend: Wit-Rusland en Kazachstan. Dat gebeurde op 18 november 2011. In november 2011 zei Tadjikistan wel het lidmaatschap te willen “overwegen”, maar daar bleef het bij.

In 2013 besloot Poetin om andere mogelijke deelnemers onder druk te

zetten. In september 2013 beloofde de Georgische premier Bidzina Ivanishvili, na daartoe door premier Medvedev te zijn uitgelokt,³⁷ dat hij de mogelijkheid van het lidmaatschap alsnog wilde “bestuderen”,³⁸ maar later deelde hij mede dat het lidmaatschap van de EU nog altijd zijn prioriteit was gebleven. In september 2013 liet Armenië weten bij de Euraziatische Unie te willen aansluiten, maar dat gebeurde pas nadat president Serj Sargsyan een gesprek met Poetin in Moskou had gehad.³⁹ Poetin noemde deze toezegging een grote overwinning voor zijn project.⁴⁰

Verhofstadt op Maidanplein

Op 1 januari 2012 ging in Moskou de Euraziatische Commissie van start. Als supranationale instelling overkoepelt ze de *Eurasian Economic Space*. De financiering ervan gebeurt uit belastingheffing door de Douane-unie tussen Wit-Rusland, Rusland en Kazachstan. De Euraziatische Unie zelf zal pas in 2015 gelanceerd worden. Deze prognose dateert echter van november 2011⁴¹ en zou achteraf gezien wel eens te optimistisch kunnen zijn.

Hierdoor kunnen ook speculaties over Poetins aardgasdiplomatie ontstaan. Die laatste is in Oekraïne op haar politieke grenzen gebotst.

Dat zou de stelling van ex-bondskanselier Gerhard Schröder ontkrachten dat Poetin precies weet hoe de Russisch-Europese verhoudingen er moeten uitzien, nl. gebaseerd op aardgasleveranties. Dat zou Schröder hebben opgemaakt uit de talloze gesprekken die hij met Poetin in het verleden heeft gevoerd en waarbij hij ook de Duitse aardgasconsumenten (vooral E.ON en BASF) had betrokken.⁴²

De Oekraïense crisis heeft evenwel aangetoond dat Rusland via het inlijven van de Krim ook op een andere manier dan met aardgas op de internationale scène teruggekeerd is, nl. door met de vuist op tafel te slaan. Elena Ponomareva besloot dan ook in dit verband met de volgende spitse opmerking:

‘The pressure the West is putting on Russia, not wanting to acknowledge the results of the Crimean referendum, continues, but at the same time they are realizing that what has happened is irrevocable ... The reunification of Crimea and Russia marks a Rubicon from which a change in the entire picture of international relations cannot but begin. Of course, some may threaten Moscow, saying that it “will have to pay for everything”, but this does not eliminate the fact that U.S. hegemony is becoming a thing of the past, while Russia is becoming established in the top league of world politics as a state which clearly understands its own strategic interests and is capable of confidently protecting them.’⁴³

Uiteraard, Rusland wil als een normale (Europese grote) mogendheid worden behandeld. Het lijkt er echter op of de Koude Oorlog met de crisis in Oekraïne weer terug is.

Die typische sfeer van de Koude Oorlog kon men echter al eerder opmerken toen Poetin de Russische economie steeds meer onder staatscontrole ging brengen, wat op vijandige reacties van de Westerse media en politici werd ontvangen. Ex-premier Yevgeny Primakov gaf daar al meer dan een jaar geleden lucht aan in een toespraak gehouden tijdens een conferentie naar aanleiding van de twintigste verjaardag van de *Council on Foreign and*

Defense Policy en de tiende verjaardag van het tijdschrift *Russia in Global Affairs*.⁴⁴

Primakov wees toen met verontwaardiging de volledige privatisering van grote staatsbedrijven als Rosneft, VTB, RusHydro en Aeroflot van de hand. Als er al geprivatiseerd zou moeten worden, zo stelde hij, dan zou dat geleidelijk aan moeten gebeuren en zonder de concentratie van de productie in gevaar te brengen. Primakov stelde nu de Russische “pseudoliberalen” die in het begin van de jaren 1990 met hun privatiseringen ernstige fouten hadden gemaakt, verantwoordelijk voor de erop volgende malaise. Deze “pseudoliberalen” hadden in de economie grote verwoestingen aangericht en de natuurlijke rijkdommen laten stelen. Zij waren de ware schuldigen van de financiële crisis van 1998 die Rusland aan de rand van de afgrond had gebracht. Primakov wees er nog eens in zijn rede op dat Rusland wel degelijk voor een markteconomie had gekozen, maar dan wel eentje met een brede overheidsparticipatie.⁴⁵

Men had in de Westerse kantoren ongetwijfeld de voorbijgaande ontwikkelingen in Wit-Rusland voor ogen om er alles aan te doen om Oekraïne via Gazprom niet in de economische en politieke invloedssfeer van Rusland te laten vallen. Vandaar dat de Westerse politici toestroomden op het

Maidanplein in Kiev om er de opstand tegen Janoekovitsj aan te wakkeren: Oekraïne mocht in geen geval lid worden van de Euraziatische Unie. Of dat dan met democratische middelen of niet moest, liet men toen ineens graag in het midden. Ook hier heiligde het doel de middelen. Desnoods met de hulp van Oekraïense racisten en fascistten. Het Europese Huis is immers ruimer dan sommigen denken.

Appendix

Permanent Mission of the Russian Federation to the EU
Article by Prime Minister Vladimir Putin: 'A new integration project for Eurasia: The future in the making'.
Izvestia, 3 October 2011.

A crucial integration project, the Common Economic Space of Russia, Belarus and Kazakhstan (CES), will kick off on January 1, 2012. This project is, without exaggeration, a historic milestone for all three countries and for the broader post-Soviet space. The road to this milestone was difficult and often torturous. It began two decades ago when the Commonwealth of Independent States was established after the Soviet Union's collapse. To all intents and purposes, the selected model helped preserve the myriad of ties, both of civilisation and culture, which unite our peoples and also forged links in production, the economy and in other vital areas essential for our lives.

There are different views on how efficient the CIS is, and disputes over its internal problems and failed hopes have the potential to run and run. But it is difficult to argue with the fact that the commonwealth remains an irreplaceable mechanism that helps bring our positions closer together and enables us to elaborate a common view on key issues facing our region, in addition to the tangible benefits it affords its members.

Moreover, the CIS experience enabled us to launch a many-tiered, multi-speed integration process in the post-Soviet space, and to set up much needed institutions such as the Union State of Russia and Belarus, the Collective Security Treaty Organisation, the Eurasian Economic Community, the Customs Union and finally the Common Economic Space. It is worth mentioning that these integration processes received a fresh

impetus during the global financial crisis, as it forced states to seek new resources for economic growth. We reached a point at which it became necessary to fundamentally modernise the principles of our partnership both within the CIS and in other regional associations. We focused above all on developing trade and production ties.

In fact, we are making integration a comprehensible, sustainable, and long-term project, attractive to both individuals and businesses, that operates independently from fluctuations in the current political environment or any other circumstances.

I would like to note that this was the initial objective when the Eurasian Economic Community was set up in 2000. In the end, it was this rationale of close, mutually beneficial cooperation, and the understanding of the commonality of our strategic national interests that led Russia, Belarus, and Kazakhstan to form the Customs Union.

On July 1, 2011 customs control over goods passing through the borders between our three states was lifted. This completed the establishment of a fully developed common customs area with clear prospects for implementing highly ambitious business initiatives. Now we are about to move from the Customs Union to the Common Economic Space. We are creating a huge market that will encompass over 165 million consumers, with unified legislation and the free flow of capital, services and labour force.

It is crucial that the Common Economic Space is rooted in coordinated action in key institutional areas such as: macroeconomics, ensuring competition, technical regulations, agricultural subsidies, transport, and natural monopolies tariffs. Later, this framework will also include common visa and migration policies, allowing border controls between our states to be lifted. In fact, we are adapting the experience of

the Schengen Agreement that benefits Europeans as well as everyone who comes to work, study, or holiday in the EU.

I add that we will no longer have to equip the 7,000 kilometre-long Russian-Kazakh border. Moreover, new conditions are being created that will foster trans-border cooperation. For the general public, the lifting of migration, border and other barriers, including what are known as labour quotas, will mean that they have a free choice about where to live, study, or work. Incidentally, the Soviet Union with its system of registered domicile did not offer anything like this complete freedom.

Moreover, the list of goods for personal consumption exempted from duties will be expanded, thus saving people the humiliating inspection at customs.

Broad swathes of opportunities will also open up for businesses. I am referring here to new dynamic markets governed by unified standards and regulations for goods and services – in most cases consistent with European standards. This is important, since we are all transitioning to state-of-the-art technical regulations and coordinated policies. This will help us avoid technological gaps or trivial incompatibility of goods. Moreover, almost all companies in our countries will in fact enjoy all the advantages of a domestic producer in all three countries, including the access to government procurement and contracts.

However, to secure a foothold in an open market like this, businesses will have to improve efficiency, reduce costs and invest in modernisation. The consumer only stands to gain from this.

At the same time, we can speak of real jurisdiction competition for entrepreneurs. All Russian, Kazakh, and Belarusian entrepreneurs will be able to

choose in which of the three countries to register their companies, where they want to do business and file their customs registration. This will be a serious incentive for national administrative systems to start improving their market institutions, administrative procedures and their business and investment climate. Taken as a whole, these systems will be forced to address their inadequacies and all the lacunae they have never addressed before, and advance their legislation in line with best European and global practices.

It took Europe 40 years to move from the European Coal and Steel Community to the full European Union. The establishment of the Customs Union and the Common Economic Space is proceeding at a much faster pace because we could draw on the experience of the EU and other regional associations. We see their strengths and weaknesses. And this is our obvious advantage since it means we are in a position to avoid mistakes and unnecessary bureaucratic superstructures.

We are in touch with the three countries' leading business associations, we discuss controversial issues with them and take into account criticism. For example, the discussions at the Customs Union Business Forum held this July in Moscow proved highly productive. I would like to emphasise that it is highly important for us that the general public and business communities in all three countries perceive the integration project not as some kind of wheeze orchestrated by the top bureaucracy but as a living organism, and as a good opportunity to implement initiatives and succeed.

In order to better heed business interests, the decision was taken to start the codification of the legal framework of the Customs Union and Common Economic Space so that economic entities do not have to work their way through the thickets of endless passages, articles, and regulatory references. In-

stead, they will only need two documents, the Customs Code and the Codified Agreement on the Customs Union and Common Economic Space.

The EurAsEC Court will become fully operational on January 1, 2012. Both governments and economic entities will be able to apply to the court on all instances of discrimination or regarding the violation of competition and equitable business regulations.

The Customs Union and CES are special in that they have supranational structures which will also be guided by the basic requirements to minimise bureaucracy and heed people's actual interests.

We believe that the Customs Union Commission's role, which already now has significant powers, should grow further. Its jurisdiction currently includes almost 40 items and will expand to over 100, including the authority to take decisions on competition policy, technical regulations and subsidies, when the CES becomes operational. These complex issues can only be resolved by a fully developed and permanent structure – one that is streamlined, professional and efficient. This is why Russia put forward an initiative to set up a Board of the Customs Union Commission that will comprise representatives of all three states working as independent international officials.

By building the Customs Union and Common Economic Space, we are laying the foundation for a prospective Eurasian economic union. At the same time, the Customs Union and CES will expand by involving Kyrgyzstan and Tajikistan. We plan to go beyond that, and set ourselves an ambitious goal of reaching a higher level of integration – a Eurasian Union.

How do we understand the prospects for this project? What shape will it take?

First, none of this entails any kind of revival of the Soviet Union. It would be naïve to try to revive or emulate something that has been consigned to history. But these times call for close integration based on new values and a new political and economic foundation. We suggest a powerful supranational association capable of becoming one of the poles in the modern world and serving as an efficient bridge between Europe and the dynamic Asia-Pacific region. This project also implies transitioning to closer coordination in economic and currency policies in the Customs Union and CES and establishing a full-fledged economic union.

Its natural resources, capital, and potent reserve of human resources will combine to put the Eurasian Union in a strong competitive position in the industry and technology race, in the struggle for investors, for the creation of new jobs and the establishment of cutting-edge facilities. Alongside other key players and regional structures, such as the European Union, the United States, China and APEC, the Eurasian Union will help ensure global sustainable development.

Second, the Eurasian Union will become a focal point for further integration processes since it will be formed by the gradual merging of existing institutions, the Customs Union and the Common Economic Space.

Third, it would be a mistake to view the Eurasian Union and the Commonwealth of Independent States as opposing forces. Each institution has its place and its role to play in the post-Soviet space. Russia, together with its partners, intends to work actively towards enhancing this commonwealth and infusing it with the topical agenda.

I'm referring to the launching of specific, comprehensible and attractive initiatives and joint programmes across the CIS, including in the energy sector, transport, high tech, and social

development. There are good prospects for cooperation in science, culture, and education, as well as in managing labour markets and creating a civilised environment for labour migration. We inherited a great deal from the Soviet Union, including infrastructure, a developed system of regional production specialisation, and a common space of language, science and culture. We are all interested in harnessing this resource for development.

Moreover, I am convinced that in economic terms the commonwealth must be firmly founded in extensive trade liberalisation. Holding the CIS presidency in 2010, Russia put forward an initiative to draft a new Free Trade Area Agreement based on WTO principles that envisages the complete lifting of various barriers. We hope to see significant progress in coordinating the member states' positions on this during the next Council of CIS Heads of Government meeting slated for later this month.

Fourth, the Eurasian Union is an open project. We welcome other partners to it, particularly CIS member states. At the same time, we are not going to hurry up or nudge anyone. A state must only join on its sovereign decision based on its long-term national interests. In this respect, I would like to touch upon an important issue. Some of our neighbours explain their lack of interest in joining forward-looking integration projects in the post-Soviet space by saying that these projects contradict their pro-European stance.

I believe that this is a false antithesis. We do not intend to cut ourselves off, nor do we plan to stand in opposition to anyone. The Eurasian Union will be based on universal integration principles as an essential part of Greater Europe united by shared values of freedom, democracy, and market laws.

Russia and the EU agreed to form a common economic space and

coordinate economic regulations without the establishment of supranational structures back in 2003. In line with this idea, we proposed setting up a harmonised community of economies stretching from Lisbon to Vladivostok, a free trade zone and even employing more sophisticated integration patterns. We also proposed pursuing coordinated policies in industry, technology, the energy sector, education, science, and also to eventually scrap visas. These proposals have not been left hanging in midair; our European colleagues are discussing them in detail.

Soon the Customs Union, and later the Eurasian Union, will join the dialogue with the EU. As a result, apart from bringing direct economic benefits, accession to the Eurasian Union will also help countries integrate into Europe sooner and from a stronger position.

In addition, a partnership between the Eurasian Union and EU that is economically consistent and balanced will prompt changes in the geo-political and geo-economic setup of the continent as a whole with a guaranteed global effect.

It is clear today that the 2008 global crisis was structural in nature. We still witness acute reverberations of the crisis that was rooted in accumulated global imbalances. At the same time, the elaboration of post-crisis global development models is proving to be a difficult process. For example, the Doha Round is virtually mired in stalemate, the WTO faces objective difficulties, and the principle of free trade and open markets is itself in deep crisis.

We believe that a solution might be found in devising common approaches from the bottom up, first within the existing regional institutions, such as the EU, NAFTA, APEC, ASEAN inter alia, before reaching an agreement in a dialogue between them. These are the integration bricks that can be

used to build a more sustainable global economy.

For example, take the two largest associations on our continent – the European Union and the Eurasian Union currently under construction. In building cooperation on the principles of free trade rules and compatible regulation systems they are in a position to disseminate these principles, including through third parties and regional institutions, all the way from the Atlantic to the Pacific Oceans. They will thus create an area that will be economically harmonised, but that still will remain diverse when it comes to specific mechanisms and management solutions. At that point, it will make sense to engage in a constructive dialogue on the fundamentals of cooperation with the countries of the Asia-Pacific region, North America and other regions.

In this respect, I would like to mention that the Customs Union of Russia, Belarus and Kazakhstan has already initiated talks on establishing a free trade area with the European Free Trade Association. The agenda of the APEC forum, to be held in Vladivostok next year, will include trade liberalisation and lifting barriers that impede economic cooperation. Russia will be promoting a common agreed position of all Customs Union and CES members.

Thus, our integration project is moving to a qualitatively new level, opening up broad prospects for economic development and creating additional competitive advantages. This consolidation of efforts will help us establish ourselves within the global economy and trade system and play a real role in decision-making, setting the rules and shaping the future.

I am convinced that the establishment of the Eurasian Union and efficient integration are approaches that will enable members to take a prominent place in our complicated, 21st century world. Only by standing together will all our

countries be able to take their places as leaders of global growth and drivers of progress, only together will they succeed and prosper.

Noten:

¹ Directeur van het International Security Center bij het Institute of World Economy and International Relations; lid van de Russische Academie van Wetenschappen.

² Новый интеграционный проект для Евразии — будущее, которое рождается сегодня <http://www.izvestia.ru/news/502761#> Voor de officiële Engelse tekst zie appendix.

³ Dat idee was ook al in 1994 door Kazachstan gelanceerd, maar was zonder gevolg gebleven.

⁴ Dat gebeurde twee weken later op 19 oktober 2011 bij gelegenheid van het afsluiten van het CIS vrijhandelsakkoord waarbij het bestaande akkoord werd veranderd.

⁵ ‘Putin says deal on Eurasian Economic Union must be ready by 2013’, RIA Novosti, 19 mei 2011. <http://kommersant.ua/doc/1798805.html>

⁶ Uwe Halbach, ‘Vladimir Putin’s Eurasian Union. A new integration project for the CIS Region?’, Stiftung Wissenschaft und Politik, German Institute for International and Security Affairs, SWP Comments 1, januari 2012. http://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/comments/2012C01_hlb.pdf

⁷ Die had indertijd in Moskou bij Gorbatsjov (via het lanceren van de slogan over de vorming van een gemeenschappelijk “Europees huis”) enige ongerustheid veroorzaakt.

⁸ Tatiana Romanova en Elena Pavlova, ‘Modernization in Russian relations with

EU member states. Conventional goal, new means, unexpected consequences?’, in Andrey Makarychev en André Mommen (red.), *Russia’s Changing Economic and Political Regimes. The Putin Years and Afterwards*, Londen en New York: Routledge, 2013, blz. 122-42.

⁹ We volgen hier ook de redenering van Hannes Adomeit, *Putin’s Eurasian Union: Russia’s integration project and policies on post-Soviet space*, Neighbourhood Policy Paper, Center for International and European Studies, The Black Sea Trust for Regional Cooperation. A Project of the German Marshall Fund, July 2012.

¹⁰ ‘Eurasian Economic Commission established in Moscow’, *Telegraf.by*, 19 december 2011. <http://telegraf.by/en/2011/12/v-moskve-sozdana-evraziiskaya-ekonomicheskaya-komissiya>

¹¹ ‘It’s not going to be called that [USSR]. It’s going to be called customs union, it will be called the Eurasian Union and all of that, but let’s make no mistake about it. We know what the goal is and we are trying to figure out effective ways to slow down or prevent it.’ ‘Failed reset?: United States decries “sovietization” of former USSR states’ http://armenianow.com/commentary/analysis/41807/usa_against_ussr_Clinton

¹² Elena Ponomareva, ‘The Eurasian project: A threat to the new world order’, *Global Research*, 10 oktober 2011. <http://www.globalresearch.ca/the-eurasian-project-a-threat-to-the-new-world-order/27015>

¹³ Régis Genté, *Poutine et le Caucase*, Parijs: Buchet Chastel, 2014.

¹⁴ Dit kan kloppen. Poetin stelde op 25 november 2011 tijdens een sessie van de Opperste Sovjet van de Unie van Rusland-Belarus in Moskou dat vanaf 2012 de prijs van aan Wit-Rusland te leveren aardgas zou dalen van 244 per duizend kuub naar 164 dollar. De prijs door Gazprom in rekening te brengen aan de Europese klanten

zou toen rond de 415 dollar schommelen. Poetin concludeerde dat dit zou betekenen dat aldus ten minste 2 miljard dollar jaarlijks aan Wit-Rusland ten goede zouden komen.

¹⁵ Joseph W. Brown, 'Convergence on cooperation: The driving factors in U.S. and Russian cooperation on Belarus', Thesis, September 2005, Naval Postgraduate School, Monterrey, California. http://rebels-library.org/files/dissert_us_russia_belarus.pdf

¹⁶ Zij was in de Verenigde Staten uit Oekraïense ouders geboren. Net als haar ouders was ze actief in het anticomunistische migrantenmilieu geweest. Daardoor was ze op het Witte Huis in de staf van Ronald Reagan terechtgekomen. Askold Krushelnicky, 'Ukraine: Kateryna Yushchenko – A bridge to the West', RFE/RL, 14 januari 2005; 'Kateryna Yushchenko's biography', www.ukraine30000.org.ua

¹⁷ Aldus televisiepresentator Michail Leontiev. Zie Malcolm Haslette, 'Yushchenko's Auschwitz connection', *BBC News*, 28 januari 2005.

¹⁸ Sergei Markov, toen nog lid van de Russische Doema voor de partij Verenigd Rusland van Poetin, meende hierop in 2005 dat men vanuit het Kremlin nu zelf zwaar moest inzetten op het organiseren van eigen NGO's in het nabije buitenland in de hoop hierdoor een eigen "soft power" te ontwikkelen. Sinikukka Saari, 'Russia's Post-Orange Revolution strategies to increase its influence in former Soviet Republics: Public diplomacy *po russkii*', *Europe-Asia Studies*, vol. 66, nr. 1, januari 2014, blz. 50-66.

¹⁹ Er lagen nog heel wat bezwaren op tafel, zoals het lot van Timosjenko en andere veroordeelde ministers, en de organisatie van vrije en eerlijke parlementsverkiezingen op 28 oktober 2012.

²⁰ Integratie van Oekraïne in Europa zou schadelijk zijn voor de af te sluiten

Douane-unie, stelde president Medvedev al in mei 2011. 'Ukrainian integration with Europe could hamper ties with Customs Union - Medvedev', *RIA Novosti*, Rian.ru, 18 mei 2011. <http://e.rian.ru/world/20110518/164092502.html>

²¹ De aardgasprijs is altijd in dit soort akkoorden verbonden aan de aardolieprijs op de wereldmarkt.

²² 'Showdown in Kiev', *Welt.de*, 20 januari 2012. http://www.welt.de/print/die_welt/debatte/article13824429/Showdown-in-Kiew.html.

²³ Over Schröders relaties met Poetin, zie Gerhard Schröder, *Entscheidungen. Mein Leben in der Politik*, Hamburg: Hoffmann und Campe, 2006, blz. 449-81.

²⁴ Steffen Halling en Susan Stewart, 'Die Ukraine inmitten der Krise. Chancen und Probleme einer neuen politischen Kultur', *SWP-Aktuell 15*, Stiftung Wissenschaft und Politik, maart 2014.

²⁵ Stanislav Tkachenko, 'Crisis in Ukraine: A catalyst for long-overdue change?', *Foreign Affairs* (Moscow), 24 januari 2014.

²⁶ Yelena Chernenko, 'Cold War 2.0? Cyberspace as the new arena for confrontation', *Foreign Affairs* (Moscow), 15 april 2013. <http://eng.globalaffairs.ru/number/Cold-War-20-15929>

²⁷ In Centraal Azië werkt Rusland vanaf 1996 met China samen binnen de Shanghai Cooperation Organization (SCO). India, Pakistan en Iran zijn inmiddels waarnemers geworden. De SCO zou de ambitie hebben uit te breiden naar het Midden-Oosten en elders en een tegenhanger van de NAVO willen worden. Sergey Markedonov, 'SCO key foundation of stable Central Asia', *Global Times*, 9 september 2013. http://www.globaltimes.cn/content/809872.shtml#U0kd5IV_tA

²⁸ Poetin heeft er alle belang bij om de stabiliteit in de Kaukasus te verbeteren. Er loopt een aardoliepijplijn van Bakoe in Azerbaidjan naar het Westen. Deze pijplijn komt bij de grens met Armenië Georgië binnen en loopt dan door naar Erzugum in Turkije en vandaar weer verder.

²⁹ Sergei Karaganov is erevoorzitter van het presidium van de Council on Foreign and Defense Policy en decaan van de School van Wereldeconomie en Wereldpolitiek aan de National Research University-Higher School of Economics in Moskou.

³⁰ Sergei Karaganov, 'Russia needs to defend its interests with iron fist', *Foreign Affairs* (Moscow), 6 maart 2014. <http://eng.globalaffairs.ru/pubcol/Russia-needs-to-defend-its-interests-with-an-iron-fist-16457>

³¹ Karaganov, op. cit.

³² Ibid.

³³ Ibid.

³⁴ Ibid.

³⁵ Elena Gnedina en Evghenia Sleptsova, 'From multi-vector to vectorless: Ukraine's policy towards Russia and the European Union', in Andrey Makarychev en André Mommen (red.), *Russia's Changing Economic and Political Regimes. The Putin Years and Afterwards*, Londen en New York: Routledge, 2013, blz. 165-88.

³⁶ Konstantin Amelishkin, 'Political analyst: Eurasian project threatens sovereignty and integrity of Ukraine', *European Dialogue*. <http://eurodialogue.org/Eurasian-Project-Threats-Sovereignty-and-Integrity-of-Ukraine>

³⁷ 'Medvedev wants Georgia to join Eurasian Union', *Trend News Agency*, 7 augustus 2013. <http://dfwatch.net/>

medvedev-wants-georgia-to-join-eurasian-union-81032

Volgens Primakov bezat in oktober 2012 de rijkste toplaag van 1 procent van de bevolking 71 procent van het persoonlijk vermogen in Rusland. Sterker nog: de 96 rijkste miljardairs bezaten zelfs 30 procent van dat persoonlijk vermogen. (Ibid.)

³⁸ 'Georgian Prime Minister leaves open possibility of joining Eurasian Union', *Information Telegraph Agency of Russia*, 4 september 2013. <http://www.itar-tass.com/en/c32/863940.html>

³⁹ Economische motieven speelden hier blijkbaar ook een rol. Rusland is de grootste handelspartner van Armenië en ook de grootste investeerder.

⁴⁰ <http://www.euractiv.com/europes-east/eu-loses-armenia-russia-customs-news-530224>

⁴¹ 'Russia sees union with Belarus and Kazakhstan by 2015', *BBC News*, 18 november 2011. <http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-15790452>

⁴² Schröder stelt ook: 'Der Energiehunger in Europa ist nicht zu stillen ohne den Rohstoffreichtum Russlands. Das ist eine Binsenweisheit, aber deshalb nicht weniger wahr.' Schröder, a.w., blz. 463.

⁴³ Elena Ponomareva, 'Mission impossible: Russian diplomacy after Crimea', *Strategic Culture Foundation: Online Journal*, 8 april 2014. <http://www.strategic-culture.org/authors/elena-ponomareva.html>

⁴⁴ Yevgeny Primakov, 'Perception of Russia in the world', *Russia in Global Affairs*, 15 april 2013. <http://eng.globalaffairs.ru/number/Perception-of-Russia-in-the-World-15926>

⁴⁵ Primakov: 'In the West this was perceived as Russia's intention to push private enterprise into the back corner. But this perception is incorrect. [...] However, we admit that private entrepreneurs were not, and still are not, always ready to perform their functions.' Volgens Primakov moet de staat ook worden ingezet om de inkomensongelijkheid in Rusland te verminderen.